

KAMPINOSKI PARK NARODOWY

Ścieżka dydaktyczna
„Do Starego Dębu”
- przewodnik

Tekst

Grzegorz Okolów, Anna Andrzejewska, Anna Otręba,
Anna Matysiak, Edyta Owadowska, Jan Danyłow

Redakcja

Andrzej Lubański

Zdjęcie na okładce

Grzegorz Okolów

Zdjęcia

Grzegorz Okolów

Rysunki

Marek Ferchmin (MF)
Katarzyna Fidler (KF)
Anna Lewandowska (AL)
Andrzej Otręba (AO)
Małgorzata Wawryszuk (MW)

Mapa zbiorowisk leśnych w obszarze ochrony ścisłej Sieraków

Jacek Kozłowski

Rysunki łośia-nauczyciela

Łukasz Kluska

Projekt okładki i mapa ścieżki

Piotr Fidler

© Copyright by Kampinoski Park Narodowy 2008
www.kampinoski-pn.gov.pl

Nakład: 3000 egz.

Realizacja:

© Omikron sp. z o.o.

Dofinansowano ze środków
Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

ISBN 978-83-89959-71-3

Kampinoski Park Narodowy został utworzony 16 I 1959 r. Leży na północny zachód od Warszawy. Obejmuje fragment pradoliny Wisły w zachodniej części Kotliny Warszawskiej. Chroni przyrodę i dziedzictwo historyczno-kulturowe Puszczy Kampinoskiej. Zajmuje powierzchnię 38 544 ha, z czego 72 ha przypada na Ośrodek Hodowli Żubrów im. prezydenta RP Ignacego Mościckiego w Smardzewicach w województwie łódzkim. Najbardziej wartościowe fragmenty o łącznym areale 4638 ha objęte są ochroną ścisłą w 22 obszarach. Wokół parku rozciąga się strefa ochronna o powierzchni 37 756 ha.

Krajobraz parku jest bardzo urozmaicony, dominują w nim dwa kontrastujące ze sobą elementy – wydmy i bagna. Flora parku liczy ok. 1370 gatunków roślin naczyniowych, zachowały się stanowiska m.in. chamedafne północnej, zimoziołu północnego, wężymordu stepowego, wiśni kwaśnej. Świat zwierząt nie jest do końca poznany. Dotychczas udokumentowano występowanie ponad 3 tys. gatunków, w tym przeszło 2 tys. gatunków owadów. Żyją tu wszystkie nizinne płazy i 6 gatunków gadów, gniazduje ok. 155 gatunków ptaków, ostoje mają: żuraw, bocian czarny, derkacz, bielik, orlik krzykliwy. Wśród dużych ssaków najliczniej reprezentowane są: dzik, sarna i łoś – symbol parku. Przedstawicielami drapieżników są m.in. kuny, jenoty, lisy, wydry i rysie, które powróciły w puszczańskie ostępy dzięki udanej reintrodukcji.

W granicach parku i jego otoczeniu znajduje się wiele pamiątek historycznych, zabytków architektury oraz miejsc pamięci narodowej. Uprawianie turystyki edukacyjnej, krajoznawczej, a także rekreacyjnej umożliwiają szlaki turystyczne (jest ich 16 o łącznej długości ok. 350 km) i 200-kilometrowy szlak rowerowy. Turyści mają do dyspozycji kilkanaście parkingów i wiele urządzeń turystycznych.

Działalność edukacyjną park prowadzi w trzech ośrodkach: Centrum Edukacji w Izabelinie, Ośrodku Dydaktyczno-Muzealnym im. Jadwigi i Romana Kobendzów w Granicy k. Kampinosu oraz Ośrodku Hodowli Żubrów w Smardzewicach. Na terenie parku 7 ścieżek dydaktycznych.

Bezpośrednie sąsiedztwo obszaru chronionego tej wielkości i rangi ze stolicą kraju stanowi rzadkość w skali światowej. Położony tuż za rogatkami stolicy Kampinoski Park Narodowy jest najważniejszym obiektem w systemie obszarów chronionych na Mazowszu. Ze względu na swoją rangę w 2000 r. wraz ze strefą ochronną został uznany przez UNESCO za Światowy Rezerwat Biosfery pod nazwą „Puszcza Kampinoska”, a w 2004 r. wszedł w skład europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 (PLC140001).

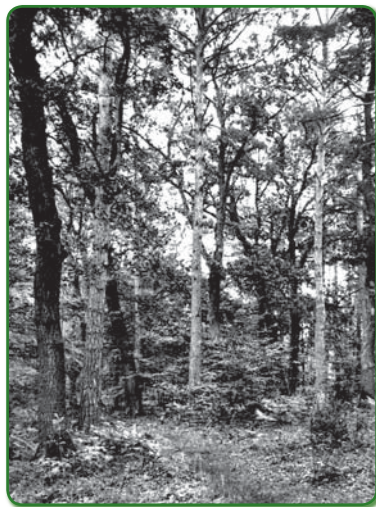
Ścieżka „Do Starego Dębu”

Ścieżka dydaktyczna „Do Starego Dębu” wiedzie przez jedno z najpiękniejszych i przyrodniczo najcenniejszych miejsc w Kampinoskim Parku Narodowym – przez obszar ochrony ścisłej „Sieraków”. Nosi on imię prof. Romana Kobendzy, inicjatora utworzenia parku i orędownika ochrony rezerwatowej obszarów o szczególnych wartościach przyrodniczych. To dzięki jego staraniom już w 1937 r. utworzono w tej części Puszczy Kampinoskiej rezerwat o pow. 614,05 ha. Obecnie obszar ten ma powierzchnię 1204,91 ha i chroni jeden z najlepiej zachowanych fragmentów Puszczy Kampinoskiej – ostępy bagna Cichowąż. Porastają go lasy o naturalnym charakterze – olsy i łęgi, a na mineralnych wyspach rosną wielogatunkowe lasy liściaste (grądy). Zachodni i wschodni skraj kotliny bagiennej graniczy z parabolicznymi wydmami, na których występują ponadstuletnie bory sosnowe, jedne z piękniejszych na Mazowszu. Niedostępność terenu sprawia, że jest on matecznikiem wielu zwierząt na czele z losiem. Tutaj, w odległości zaledwie kilku kilometrów od granic Warszawy, gnieźdzą się też żurawie i bociany czarne oraz wiele innych ptaków.

Miejscowość Dziekanów Leśny, skąd ścieżka bierze początek, powstała w początkach XIX wieku jako wieś kolonistów osiedlanych na prawie holenderskim. W latach międzywojennych XX wieku pełniła funkcje lotniskowe, znajdowała się też tu stacja kolei Warszawa – Palmiry. Po II wojnie światowej w Dziekanowie Leśnym umiejscowiono sanatorium przeciwgruźlicze dla młodzieży, które dało początek znajdującemu się tu obecnie szpitalowi dziecięcemu.

Trasa ścieżki biegnie zachodnim skrajem obszaru ochrony ścisłej „Sieraków”. Jest to niezwykle urozmaicony teren. Wiedzie m.in. przez bory sosnowe, bagienne obniżenia porośnięte olsami i łęgami, ukwiecone wiosną grądy, wydmę Kąt Góry z wiekowym borem mieszanym. Podczas wędrowki istnieje możliwość zaobserwowania wielu leśnych ptaków – dzięciołów, myszołowa, jastrzębia, a okresie wiosenno-letnim można usłyszeć żurawie. Rankiem mamy dużą szansę na spotkanie z losiem lub dzikiem.

Ścieżka ma 3,7 km długości, na jej trasie znajduje się 12 przystanków. Biegnie wzdłuż zielonego szlaku turystycznego. Jest łatwa do pokonania, lecz niektóre odcinki na wiosnę lub po obfitych opadach deszczu mogą być trudne do przejścia ze względu na podmokły teren.

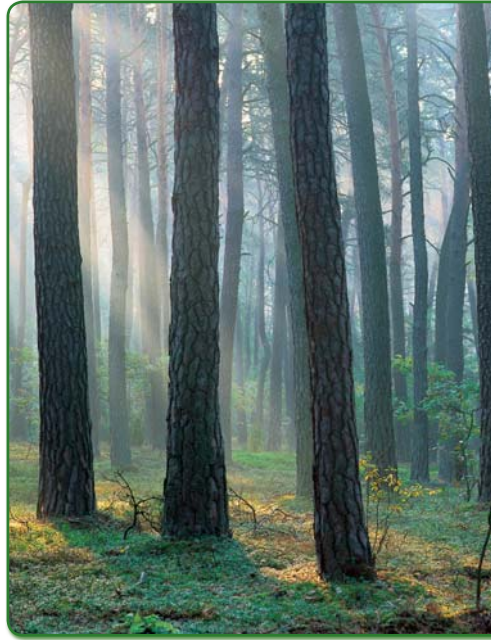

Grząd k. Sierakowa, 1925 r.
(fot. R. Kobendza, arch. KPN)

BÓR SOSNOWY

Szeroka droga leśna z Dziekanowa Leśnego prowadzi w głąb Puszczy Kampinoskiej przez bory sosnowe. W przeciwieństwie do zespołów leśnych zbliżonych do naturalnych występujących w obszarze ochrony ścisłej „Sieraków” są to drzewostany powstałe w wyniku stosowania w przeszłości gospodarki zrębowej, po utworzeniu w 1959 r. Kampinoskiego Parku Narodowego – objęte ochroną czynną. Dominuje w nich sosna pospolita, a runo ma typowy dla borów charakter mszysto-krzewinkowy.

Sosna jest najpospolitszym drzewem w Polsce. W Kampinoskim Parku Narodowym zajmuje około 65% powierzchni leśnej. Tworzy rozległe drzewostany na siedliskach boru świeżego i boru mieszanego, które występują na wdmowych piaskach Puszczy Kampinoskiej. Tak znaczne rozpowszechnienie zawdzięcza szerokiej skali przystosowawczej do różnych warunków ekologicznych. Potrafi rosnąć na skrajnie suchych i ubogich piaskach, jak i na podmokłych glebach, znosi doskonale duże wahania temperatury (mrozy i upały), jest odporna na suszę atmosferyczną i glebową. Rośnie szybko, a jej drewno odznacza się dobrymi właściwościami mechanicznymi, dzięki czemu znalazło wszechstronne zastosowanie w budownictwie i przemyśle. W sprzyjających warunkach kampinoskie sosny osiągają ponad 30 metrów wysokości, a najstarsze drzewostany mają 200 lat. Ponieważ rosną w trudnych warunkach – na suchych i ubogich piaszczystych glebach – mają bardzo wąskie przyrosty roczne, a co za tym idzie twarde, sprężyste i bogate w żywicę drewno. Ze względu na te znakomite właściwości

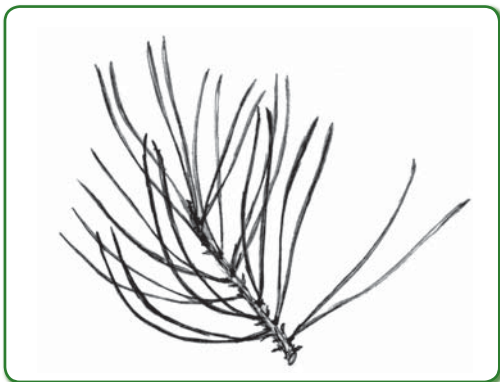
Sosny masztowe

Kwiatostany sosny

Szyszka sosny (MW)

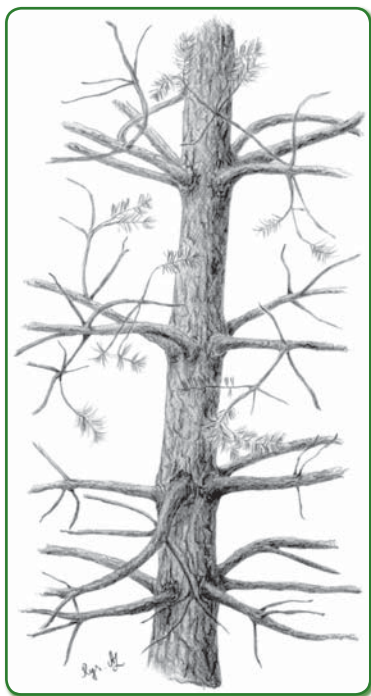

Gałązka sosny (MW)

mechaniczne sosna kampinoska była ceniona na krajowych i zagranicznych rynkach drzewnych. Splawiane Wisłą kłody używane były m.in. do wyrobu masztów okrętowych.

Gospodarka leśna w XIX i XX wieku na terenach nizinnych preferowała sosnę, co nie omięzło też Puszczy Kampinoskiej. Wprowadzono ją nawet na gleby żyzniejsze, a na wydmach sadzono monokultury sosnowe, bez udziału innych gatunków. Tak było i tutaj. Zarówno lasy należące przed wojną do majątku Dziekanów (po zachodniej stronie drogi), jak i państwowe (po wschodniej stronie drogi) były intensywnie eksploatowane. Około 1950 r. zręby odnowiono wyłącznie sosną, a tylko drogę obsadzono brzozą brodawkowatą. Po 50 latach wyrósł bór sosnowy, w którym dość licznie występujący w podszycie dąb szypułkowy świadczy o potencjalnych możliwościach siedliska.

Sosna pospolita, rosnąc w towarzystwie innych drzew, wykształca gony pień zwany strzałą, z niewielką koroną na szczycie. Niższe gałęzie zamierają wskutek ograniczonego dostępu światła. Korowina w dolnej części pnia jest gruba i splekana, natomiast w górnej cienka, czerwożółta. Zimotrwałe igły utrzymują się na drzewie przez 2–4 lata, następnie żółkną i opadają, a ich funkcje przejmują młodsze, znajdujące się na szczytach gałęzi. Sztwyne łuski szyszek ukrywają kilkumilimetrowe nasiona, zaopatrzone w brunatne skrzydelko. Szyszki z dojrzałymi nasionami otwierają się na wiosnę trzeciego roku od zapylecia.

Pień sosny z okólkami (AL)

BRZOZA CIEMNA

Rosnąca obok **brzoza ciemna** (czarna) *Betula obscura* jest jedną z ciekawostek florystycznych Puszczy Kampinoskiej. Jest to drzewo wysokości do 20 m. Pod względem cech morfologicznych (budowa liści, kwiatów i owoców) bardzo podobna do brzozy brodawkowatej, choć występują też różnice. W porównaniu z brzozą brodawkowatą ma nieco inny pokrój – konary boczne są odchylone od pnia pod większym kątem (odstają niemal prostopadle), a korowina w dolnej części pnia jest wyraźnie drobniej splekana. Główną cechą odróżniającą jest jednak czarny kolor kory, wynikający z braku typowego dla innych brzoź białego barwnika – betuliny. Zamiast niego występuje niespotykany u innych brzoź czarny barwnik phlobaphen, zaliczany do grupy garbników. Kora rosnących tu osobników jest barwy szarej, a nawet zielonkawej ze względu na rosnące na niej porosty i glony.

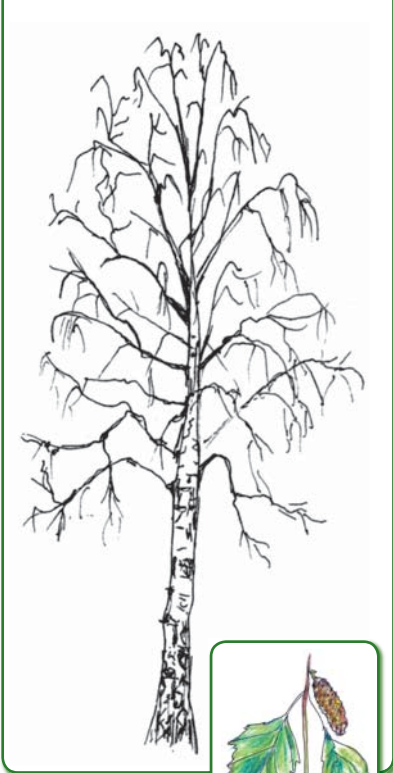
Brzoza ciemna jest endemitem środkowoeuropejskim. Występuje na południu Polski, w okolicach Warszawy i w Puszczy Białej, nielicznie także na wyżynie Morawskiej w Czechach i w południowo-zachodniej Ukrainie. W Puszczy Kampinoskiej rośnie kilkaset egzemplarzy tego gatunku, głównie w obszarze ochrony ścisłej „Sieraków”, gdzie prof. Roman Kobendza w latach dwudziestych ubiegłego wieku na 1 km² stwierdził występowanie około 200 osobników. Gatunki reliktowe, będące pozostałością po panujących w przeszłości innych warunkach klimatycznych, stanowią bardzo cenny składnik każdej flory. W Puszczy Kampinoskiej są i relikty epoki polodowcowej (chamedafne północna, zimozioł północny, wierzba borówkolistna), i relikty pontyjskie (wężymord stepowy, wisienka kwaśna).

Brzoza brodawkowata (z lewej) i ciemna

Wężymord stepowy

Brzoza brodawkowata
– pokrój drzewa
i liście (KF)

W Kampinoskim Parku Narodowym występują jeszcze dwie inne brzozy.

Brzoza brodawkowata (gruczolkowata) *Betula pendula*. W sprzyjających warunkach osiąga 30 m wysokości i 80 cm w pierśnicy. Pień smukły, korona umiarkowanie rozłożysta, z długimi cienkimi i zwisającymi gałązkami. Kora srebrzystobiała, z poprzecznymi szarobiałymi pasami, u starszych drzew w dolnej części pnia spękana i prawie czarna. Młode pędy pokryte są twardymi brodawkami, liście jajowatotrójkątne, nagie, o podwójnie piłkowanym brzegu, w młodości lepkie. Kwiaty zebrane w charakterystyczne kotki. Kotki męskie początkowo brunatnawe, później jasnożółte, po przekwitnięciu opadają. Kotki żeńskie zielonkawe, w miarę dojrzewania rozrastają się w jasnobrunatne walcowate owocostany, które w końcu lata rozsypują się. Owocem jest dwustronnie uskrzydłony orzeszek. Gatunek pospolity w całym kraju, światłożądny, uważany za pionierski, występuje na glebach suchych i piaszczystych. W Puszczy Kampinoskiej towarzyszy sośnie w borach świeżych i mieszanych.

Brzoza omszona *Betula pubescens*. Drzewo dorastające do 20 m wysokości. Kora na całym pniu szarobiała, matowa i gładka do późnego wieku, na starych pniach u podstawy lekko spękana. Młode pędy omszone, bez gruczolków. Liście jajowate, nierówno piłkowane, w młodości gęsto owłosione od spodu. Kwiaty jak u brzozy brodawkowej, ale orzeszki zaopatrzone w większe skrzydełka. Występuje na siedliskach wilgotnych, a na torfowiskach może tworzyć własne zespoły leśne – brzeziny bagienne.

Gatunek reliktowy – gatunek rośliny lub zwierzęcia rzadko spotykany, będący pozostałością dawnych epok geologicznych, w których był liczniejszy i szerzej rozprzestrzeniony. Obecnie jego zasięg jest porożnawiany i składa się ze stanowisk wyspowych.

Gatunek endemiczny – gatunek rośliny lub zwierzęcia występujący wyłącznie na ograniczonym obszarze, zazwyczaj dużo mniejszym niż strefa biogeograficzna, w której obszar ten leży.

UROCZYSKO ŻYDOWSKIE

Uroczysko leśne położone w pobliżu Dziekanowa Leśnego. Obejmuje drzewostany sosnowe rosnące na piaszczystych terenach południowego pasa wydmowego. Nazwa związana z kupcami żydowskimi, którzy pod koniec XIX wieku zakupili ten teren. Prowadzona przez nich rabunkowa gospodarka spowodowała, że przez blisko pół wieku teren ten pozbawiony był lasu. Rosły tu jedynie kępy drzew i karłowate sosny. Ponowne zalesienie tego obszaru nastąpiło w latach pięćdziesiątych XX wieku.

W oddali widzimy typową dla parku dobrze wykształconą wydmy paraboliczną, o ramionach skierowanych na zachód. U szczytu jej wysokość bezwzględna wynosi 92,3 m n.p.m. Nazywana jest Górą Raabego (rzadziej Dziekanowską) – od nazwiska Raabe, właściciela garbarni w Łomiankach, który na płaskim wierzchołku wydmy planował wznieść synagogę dla gminy żydowskiej z Łomianek.

Początkowo nasza ścieżka wiodła przez tereny piaszczyste porośnięte borem świeżym, z dominującą w drzewostanie sosną w wieku ok. 50 lat. Od tego miejsca teren się obniża, a ścieżka wkracza w obszar ochrony ścisłej „Sieraków” (utw. w 1937 r.), gdzie zróżnicowanie rzeźby terenu i stosunków wodnych miało bezpośredni wpływ na powstanie mozaiki zespołów leśnych, którą tworzą grądy, olsy bagienne i łągi olszowo-jesionowe. Wśród drzew występują olsza, lipa, grab, klon, dąb i sosna, a wiele z nich ma po 100–120 lat.

Drozd śpiewak

Świstunka

Modraszka

Dzięcioł duży (AL)

Na południowym ramieniu Góry Raabego w 1954 r. powstała z inicjatywy prof. Kazimierza Tarwida Stacja Naukowa Zakładu Ekologii PAN. Kiedy utworzono Kampinoski Park Narodowy, Stacja znalazła się w jego granicach. Planowana rozbudowa Zakładu na bazie Stacji w tym miejscu nie była już możliwa. Park zaproponował inną lokalizację – niezalesiony teren we wsi Dziekanów Leśny, gdzie wzniesiono nowe budynki dla Zakładu, przekształconego następnie w Instytut Ekologii PAN. Po likwidacji Instytutu w 2002 r. budynki te przejęło Centrum Badań Ekologicznych PAN, natomiast budynki dawnej Stacji przekazane zostały parkowi. Instytut Ekologii prowadził dużo badań na terenie parku. Łącznie jego pracownicy opublikowali ok. 300 prac naukowych na temat przyrody Kampinoskiego Parku Narodowego.

Realizacją i koordynacją badań prowadzonych na terenie parku zajmuje się Dział Nauki i Monitoringu Przyrody. W ramach badań własnych pracownicy działu zajmują się śledzeniem zmian zachodzących zarówno w przyrodzie nieożywionej, jak i ożywionej. Park jest również szeroko udostępniany dla badań naukowych prowadzonych przez osoby i instytucje zewnętrzne.

Widoczny przy rozwidleniu szlaków kamień ustawiono w 2006 r. Poświęcony jest pamięci Andrzeja Zboińskiego (1935–2006), taternika i himalaisty, pomysłodawcy i organizatora maratonów pieszych w Puszczy Kampinoskiej w latach 1974–2005.

Kamień Zboińskiego

OLS

Bagienne lasy, czyli olsy, rosną w bezodpływowych zagłębieniach terenu, gdzie przez kilka miesięcy w roku (od zimy do lata) stagnuje woda. Gleby bagienne są fizjologicznie ubogie, pozbawione przede wszystkim soli azotowych. Drzewem najlepiej przystosowanym do tych warunków jest olcha, która dzięki bakteriom żyjącym na cienkich korzeniach potrafi wiązać i przyswajać wolny azot atmosferyczny.

Wiosenny ols

Olcha żyje 100–120 lat, osiągając do 25–30 metrów wysokości. Jako jedyny gatunek liściasty wytwarza pień typu strzaly (typowy dla drzew iglastych). Rośnie na szczydłowatych korzeniach, które wynoszą pień drzewa ponad poziom wody okresowo zalewającej dno lasu. Jednocześnie wokół pnia tworzy się kępa osiągająca ponad metr

Knieć błotna

Kosaciec żółty

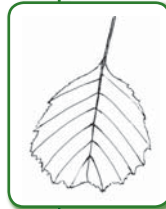
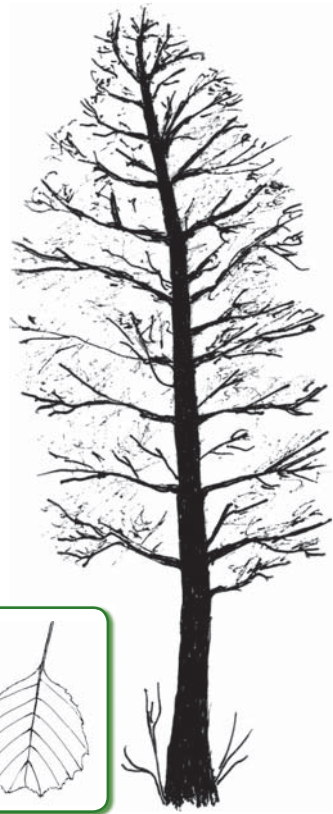

Komar (AL)

wysokości i niemal 2 metry średnicy. Ta kępkowodolinkowa budowa jest charakterystyczną cechą bagiennych olsów. Na kępach osiedla się wiele gatunków roślin, wśród których szczególnie liczne są mchy oraz gatunki typowe dla środowisk suchych: borówki, szczawik zajęczy czy siódmaczek leśny. Brzegi kęp otoczone są wianuszkiem krzewów takich jak: kruszyna, kalina koralowa, porzeczka czarna, czeremcha, szlak. Gałęzie krzewów oplata psianka słodkogórz, a na pnie drzew wspina się chmiel. Olszy niekiedy towarzyszy brzoza omszona, wyjątkowo jesion. Kępy dosłownie toną w środowisku opianym przez rośliny typowo bagiennie, a nawet wodne. Wczesną wiosną jako pierwsza zakwita knieć błotna, popularnie zwana kaczeńcem, wkrótce po niej pojawiają się białe kwiaty rzeżuchy gorzkiej, a następnie kosańce i okrzęznica bagienna. Późną wiosną zakwita czermień błotna, bujnie rozwijają się manna mielec i jadalna, marek szerokolistny, skrzyp bagienny, rzęsa oraz kępy turzyc – brzegowej i błotnej, trzcina, zachyłnik błotny, trzcinnik lancetowaty. Latem woda wyparowuje i teren wysycha, a dno dolinek całkowicie opanowuje roślinność zielna.

Pokrewnym i zazwyczaj sąsiednim zespołem jest łęg jesionowo-olszowy. W różnogatunkowym drzewostanie olszy czarnej towarzyszy jesion wyniosły, a także brzozy i pojedynczo wiązy, zwłaszcza szypulkowe. Olsy ze względu na swoją niedostępność są matecznikiem dla wielu zwierząt. Tutaj w sezonie letnim przebywają losie oraz zakładają gniazda żurawie i bociany czarne – niektóre pary gnieźdzą się kilka kilometrów od granic Warszawy. W bagnistych wodach rozwijają się larwy komarów, których w parku występuje aż 31 gatunków.

Pierwotnie lasy porastały większość terenów bagiennych, jednak na skutek wyrębów i karczowania lasu oraz prowadzonych od XIX wieku melioracji znaczna część ich powierzchni została osuszona i zamieniona na użytki rolne. Ponadstuletnie olsy naturalnego pochodzenia rosnące w obszarze ochrony ścisłej „Sieraków” należą do najcenniejszych w kraju.

Olcha – pokrój drzewa i liść (AO)

GRĄD

Mineralne wyspy wśród bagien, zwane grądami, porastają wielogatunkowe lasy liściaste i mieszane o drzewostanie złożonym z dębów szypulkowych (w miejscach suchszych bezszypulkowych), grabów i sosen z domieszką brzoź, klonów i lip, a w miejscach wilgotnych także wiązów i jesionów. Charakterystyczną cechą tych lasów, nazywanych również grądami, jest ich wyraźnie dwupiętrowa budowa. Piętro górne tworzą dęby, sosny, lipy i klony dorastające do 25 m wysokości. Pod nim, na wysokości 15–18 m, znajduje się drugie piętro zdominowane przez graby. Podszyt tworzą krzewy: leszczyna, jarzębina, dereń świdwa, trzmielina zwyczajna, głogi, grusza, czereśnia i jabłoń płonka.

Podstawowymi gatunkami kampinoskich grądów jest dąb i grab. Dąb w puszczańskich warunkach osiąga 25–30 m wysokości i ponad 1 m średnicy. Jest drzewem długowiecznym, najstarsze kampinoskie dęby mają po 200–300 lat. Panujący w drugim piętrze grab osiąga zazwyczaj 15–20 m wysokości.

W grądach panują specyficzne warunki świetlne – w okresie wegetacyjnym do dna lasu dociera bardzo skąpa ilość światła. Cykl biologiczny większości roślin runa przebiega krótko, gdyż zanim pogorszą się warunki świetlne muszą przejść pełny rozwój – zakwitnąć i wydać nasiona. Rośliny te, zwane geofitami, w okresie zimy zachowują tylko podziemne pędy w postaci kłącza, bulwy lub cebuli. Zgromadzone w nich substancje odżywcze umożliwiają wiosną błyskawiczny rozwój

◀ Dąbrówka rozłogowa

Gwiazdnica gajowa

Zawilec gajowy

Gajowiec żółty

i zakwitnięcie. Dno lasu pokrywa się wtedy lanami kwiecica, z tygodnia na tydzień zmieniającymi swoją barwę. Zjawisko to, zwane aspektem wiosennym, rozpoczyna się zwykle na przełomie marca i kwietnia. Jako pierwsze kwitną kokorycze pełne, złoć żółta, przylaszczki, śledzienice skrętolistne, zawilce gajowe i żółte oraz ziarnoplony. Po nich zakwita fiolek leśny, szczawik zajęczy, groszek wiosenny i miodunka plamista. Gdziekolwiek pojawiają się kwiatostany luskiewnika różowego – bezzieleniowej rośliny pasożytującej na korzeniach drzew liściastych, głównie graba. W pełni wiosny, wraz z rozwijającymi się liśćmi drzew, zakwitają: marzanka wonna, gwiazdnica gajowa, jaskier kosmaty, przytulia schultesa, gajowiec żółty i dąbrówka rozłogowa. Wczesnym latem rośliny te zawiązują nasiona i przechodzą w stan spoczynku. Jako ostatnie kwitną podagryczniki i prosownice, pośród których pojawia się okazała lilia złotogłów.

Lilia złotogłów

Kokorycz pełna

STRUMIEŃ

Przed nami bagno Cichoważ, które zajmuje najbardziej na wschód wysunięty basen południowego pasa bagiennego. Jest ono pozostałością po dawnym korycie Wisły płynącej tędy przed ok. 12 400 laty. Około 11 800 lat temu Wisła opuściła ten teren, zostawiając wielkie płytkie jezioro, w którym następnie rozwinęła się akumulacja torfu. Najstarsze torfy w południowym pasie bagiennym są datowane na ok. 10 300 lat.

Ścieżkę, na której stoimy, przecina jeden z wielu strumieni odwadniających bagno Cichoważ. Większość z nich ma nadal naturalny charakter, choć w przeszłości wykopano tu wiele rowów oraz wyprostowano i pogłębiono naturalne ciekę w celu szybszego osuszania bagna. Wszystkie wpadają do Wilczej Strugi, która obecnie stanowi górny bieg Łasicy – największej rzeki Puszczy Kampinoskiej. Ciekę mają charakter okresowy, woda płynie nimi jedynie wiosną i wczesnym latem. Wraz z rozwojem i wzrostem roślin opada i jej przepływ zanika. Przez całe lato koryta są puste, woda pojawia się w nich ponownie późną jesienią, by podczas mroźnej zimy całkowicie zamarznąć. Do takich warunków są przystosowane występujące w nich rośliny i zwierzęta. Na przykład okrężnica bagienna rozwija się i kwitnie w wodzie, a po jej zaniku rośnie dalej jako roślina łądowa.

Ropucha szara

Rzęsorek rzeczek

Marek szerokolistny (AL)

Okresowe ciekły są bardzo ważnym miejscem rozrodu płazów, które w wodzie przebywają tylko w okresie wiosennym w celu odbycia godów i złożenia skrzeka. Są to przede wszystkim żaby trawne, ropuchy szare, żaby wodne i traszki. Żaby stanowią podstawę pożywienia zaskrońca – najpospolitszego kampinoskiego węża, który doskonale pływa i nurkuje. Nad drobnymi ciekami żyje też rzęsorek rzeczek – jedyny jadowity europejski ssak. Zawarty w jego ślinie jad służy do uśmiercania ofiar.

Traszka zwyczajna jest najpospolitszym krajowym płazem ogoniastym. Osiąga ok. 10 cm długości. W okresie godowym samiec przybiera efektowną szatę godową: rozwija się wtedy u niego szeroka pletwa przebiegająca od karku do końca ogona, a na bokach ogona pojawia się perłowoblęktna smuga. W wodzie traszki pojawiają się już w marcu, wtedy też rozpoczynają gody, a następnie składają jaja. Wylęgłe z nich larwy są podobne do postaci dorosłej i podczas pobytu w wodzie mają charakterystyczne zewnętrzne skrzela. Pozostałą część roku traszka spędza na lądzie. Poluje na drobne bezkręgowce, głównie wieczorem lub w czasie deszczu. Zimuje zagrzebana w ziemi.

Larwa traszki zwyczajnej

Traszka zwyczajna – samiec

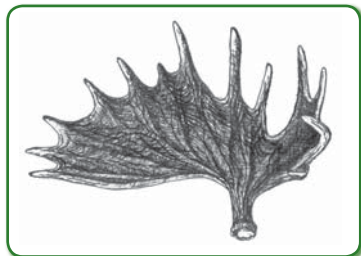

ŁOŚ

Jest herbowym zwierzęciem Kampinoskiego Parku Narodowego a zarazem największym przedstawicielem fauny Puszczy Kampinoskiej. Budowa jego ciała, a zwłaszcza długie nogi (badyle) zakończone szerokimi racicami, świadczą o przystosowaniu do życia na terenach podmokłych. Duże, odstające i ruchliwe uszy, zwane łyżkami, oraz szerokie chrapy czynią z niego zwierzę

o specyficznej urodzie. Dodatkową ozdobą samca jest poroże zwane rosochami, które ma przeważnie formę tzw. badyli, czyli rozgałęzionych wyrostków. U około 20% samców występuje ono w kształcie półłopat i łopat. Jest to typowe dla osobników

Poroża:

Łopaty (AL)

Badyle (AL)

Kłepa z łoszakiem

z północy kontynentu. Samica, zwana łośą lub kłepą, jest mniejsza od samca i waży na ogół o 25% mniej. Łoś z pozoru wydaje się zwierzęciem powolnym i niezgrabnym, na krótkich odcinkach potrafi jednak rozwijać znaczną prędkość. Jest zwierzęciem ciekawskim, gdy napotka człowieka, długo mu się przygląda, zanim przystąpi do ucieczki.

Łoś jest gatunkiem typowym dla podmokłych lasów i wilgotnych terenów otwartych. Wiosną i latem, gdy rozległe, porośnięte wierzby i brzozy kampinoskie łąki i turzycowiska oferują zwierzętom roślinożernym „suto zastawiony stół”, koncentruje swoją aktywność właśnie tam i w przyległych lasach. Zimą, w poszukiwaniu pokarmu, przenosi się do suchszych borów sosnowych. W tym okresie szczególnie chętnie

zjada sosnę, której igliwie dostarcza mu kalorycznej karmy, co niekiedy powoduje poważne uszkodzenie młodych drzewek. Ruja, zwana bukowiskiem, odbywa się jesienią (IX–X), byki wydają wtedy charakterystyczny odgłos przypominający stłumione stękanie. Młode w liczbie 1–2 (3) przychodzą na świat w maju i na początku czerwca. Pod opieką matki pozostają do następnej wiosny. Dorosłe losie są samotnikami, tylko w okresie zimowym łączą się w grupy liczące po kilka sztuk.

Obecnie liczebność losia w Puszczy Kampinoskiej szacowana jest na ponad 300 osobników i po biebrzańskiej tworzy drugą co do wielkości populację w Polsce. Jednak losie nie zawsze zamieszkiwały teren puszczy. Wskutek zachodzących w środowisku zmian oraz polowań ostatni los w Puszczy Kampinoskiej zginął w XIX w. Powrót tego majestatycznego zwierzęcia do mazowieckiej kniei nastąpił w latach 50. XX w. w wyniku udanej reintrodukcji. Pierwsze osobniki (2 samce i 3 samice) sprowadzono w 1951 r. z Białorusi. W 1955 r. dołączył do nich sprowadzony z Białowieży byk – potomek szwedzkich rodziców. Zwierzęta umieszczono w zagrodzie położonej na skraju bagna Cichowąż pomiędzy Sierakowem a Pocięchą. Począwszy od 1952 r. corocznie rodziło się kilka młodych, dlatego w 1956 r. zdecydowano się na wypuszczenie na wolność pierwszych 14 osobników (5 samców i 9 samic) a dwa lata później zdemontowano zagrodę i uwolniono pozostałe.

Łoś – byk (AL)

Łosiówka (arch. KPN)

Reintrodukcja jest formą aktywnej ochrony przyrody. To właśnie dzięki takim zabiegom możemy w Puszczy Kampinoskiej podziwiać nie tylko losie, bobry i rysie, ale także takie gatunki roślin, jak cis i modrzew polski.

Reintrodukcja – ponowne wprowadzenie danego gatunku na teren będący częścią jego historycznego zasięgu, na którym wyginął bądź został wytępiony.

NA MINY

Uroczysko leśne położone na obrzeżu obszaru ochrony ścisłej „Sieraków”. Ma kształt piaszczystej ostrogi wciśniętej pomiędzy Sierakowskie Łąki i bagno Cichowąż. Porastają go lasy mieszane świeże i wilgotne z dominującą sosną w wieku 100–120 lat, pośród których znajduje się rozstaj dróg i grobla prowadząca przez Cichowąż.

W 1944 r. to jedyne przejście przez bagna hitlerowcy zaminowali i stąd nazwa uroczyska. Teren ten pozostawał zaminowany do lat pięćdziesiątych XX wieku.

W latach II wojny światowej Puszcza Kampinowska była świadkiem wielu walk i zbrodni. Wrześniowy szlak żołnierzy znaczonej jest wojennymi cmentarzami i mogiłami rozsianymi po całej puszczy. Na jej terenie i przedpolach poległo ok. 9,5 tys. żołnierzy, co stanowiło prawie 15% ogólnych strat Wojska Polskiego we wrześniu

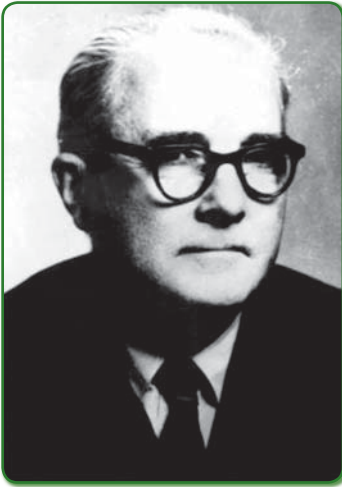

Posterunek AK w Puszczy Kampinowskiej

1939 r. W latach 1939–41 Palmiry, Wólka Węglowa, Laski, Szwedzkie Góry, Łużowa Góra stały się miejscami kaźni i masowych zbrodni hitlerowskich w Polsce. Łącznie dokonano tu 30 egzekucji, podczas których rozstrzelano ok. 2000 osób. Od pierwszych lat okupacji puszcza dawała schronienie i była miejscem życia podziemnego. Przeciwno Niemcom konspirowali leśnicy i mieszkańcy puszczańskich wiosek. Pamiętką po tych mrocznych czasach są miejscowe nazwy, mające ścisły związek z jakimś wydarzeniem lub epizodem z tamtego okresu, jak m.in. uroczysko Na Myny czy miejsce na północnym ramieniu Wywrotnej Góry zwane Przy Samochodzie, gdzie 15 IX 1944 r. oddział AK zniszczył niemiecki transporter opancerzony.

Bluszcz

Witold Plapis

w 1955 r. Objął wówczas stanowisko kierownika pracowni zagadnień krajobrazu i rekreacji na Wydziale Architektury, które piastował do śmierci. Prof. Plapis był autorem wielu prac z dziedziny architektury krajobrazu. Wraz z profesorami Jadwigą i Romanem Kobendzami uważany jest za współtwórcę Kampinoskiego Parku Narodowego, po utworzeniu w 1959 r. parku także wieloletni członek jego Rady Naukowej.

Na rozdrożu znajduje się kamień ustawiony w 1970 r. Poświęcony jest pamięci Witolda Plapis-a, prof. Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, zasłużonego członka Rady Naukowej Kampinoskiego Parku Narodowego. Witold Plapis (1905–1968) był znanym architektem, którego okres aktywności przypadł na lata powojenne. Jako naczelny dyrektor Biura Odbudowy Stolicy w 1945 r. zorganizował i przeprowadził inwentaryzację zniszczeń Warszawy. Następnie dał dowód swojej wiedzy i talentu jako inicjator utworzenia tzw. zielonego pierścienia wokół Warszawy, organizator i dyrektor warszawskiego Instytutu Urbanistyki i Architektury oraz organizator i kierownik (w latach 1951–57) Zakładu Architektury tamże. W 1962 r. wrócił na Politechnikę Warszawską, której profesorem został

Wiosną wczesnym rankiem z Sierakowskich Łąk i z olsów niosą się charakterystyczne głosy żurawi, słychać też głosy alarmowe jastrzębi i myszolowów polujących na gryzonie (głównie norniki bure i północne), bębniecie dzięciołów pstrych i fletowe okrzyki dzięcioła czarnego, koncert drozdów oraz ptasiego drobiazgu. W pobliżu gnieździ się także bocian czarny – żerujący na puszczańskich rozlewiskach i trzmiołjad – ptak drapieżny żywiący się m.in. błonkówkami. Nieopodal znajduje się też stanowisko bluszczu pospolitego – chronionego pnącza.

Bocian czarny

ŁĄKI SIERAKOWSKIE

Łąki wsi Sieraków dawniej dochodziły aż do zboczy wydmy Kąt Góry. Jeszcze w latach 70. XX w. znaczna ich część była wykorzystywana rolniczo. Obecnie wskutek naturalnej sukcesji łąki zarastają roślinnością drzewiastą i tylko podmokłe turzycowiska najdłużej opierają się wkraczaniu lasu. Tworzące zasadniczy szkielet tych zbiorowisk turzycy rosną w postaci kęp osiągniętych wysokości kilkudziesięciu centymetrów. Gęsta sieć ich rozlogów i korzeni tworzy na powierzchni grubą, zbitą darni. Gromadzące się pomiędzy kępami pozostałości roślinne uszczelniają ją, tworząc warstwę niemal nieprzepuszczalną dla powietrza. Pod nią – w warunkach beztlenowych – następuje rozkład szczątków roślinnych, z których wytwarza się ciemnobrązowy torf turzycowy. Tak powstają torfowiska niskie o średniej grubości torfu 0,5–1 m. Cechują się one bardzo dużą zmiennością warunków wilgotnościowych. Wiosną oraz podczas dużych opadów atmosferycznych występuje na ich powierzchni woda, w okresach suchszych można je przejść nie mocząc nóg.

Niektóre drzewa i krzewy potrafią jednak w tak trudnych warunkach dać sobie radę, wykorzystując jako „przyczółki” kępy turzyc. Z czasem drzewo – najczęściej olsza – przerasta kępę, a jego system korzeniowy sam staje się częścią bardziej ustabilizowanej kępy, na której rosną już inne gatunki. Stałym składnikiem turzycowisk są krzewiaste wierzyby. We florze torfowisk niskich znaleźć można elementy zbiorowisk szuwarowych, wilgotnych łąk, olsów i łęgów. Ich występowanie uzależnione jest jednak od stanu wody. Między kępami rosną takie gatunki, jak knieć błotna, popularnie zwana kaczeńcem, niezapominajka błotna, tojeść bukietowa, jaskier wielki,

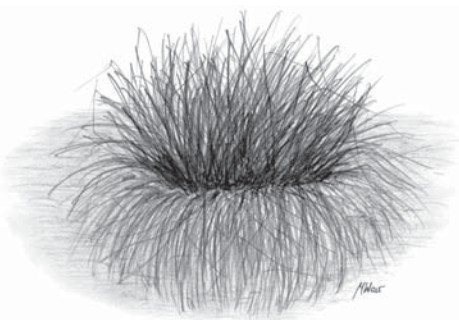
Bóbr

Badylarka

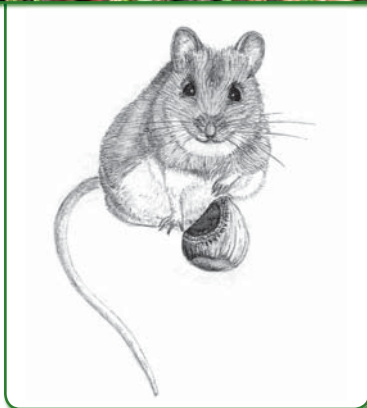

Nornik północny

Kępa turzycy (MW)

Mysz leśna (AL)

tarczycy pospolitej i in. Do rzadkich gatunków należą storczyki: stoplamek krwisty, stoplamek plamisty, kruszczyk błotny.

Specyficzna jest fauna turzycowisk. Typowymi mieszkańcami są ważki, latem można spotkać żerujące tu gąsienice napójki łąkówki. Gęstwina lodyg turzycy i traw daje schronienie liczным gryzoniom, wśród których do najliczniejszych należą norniki (bure i północny), nornica ruda, myszy (leśna i polna) oraz owadożerne ryjówki. Tutaj też żyje nasz najmniejszy gryzoń – badylarka, która z dużą zwinnością wspina się na lodygi roślin, pomagając sobie przy tym ruchliwym ogonem.

Przy drodze można dostrzec stare ślady działalności bobrów – naszych największych gryzoni, które przez kilka lat miały tutaj swoje żeremie.

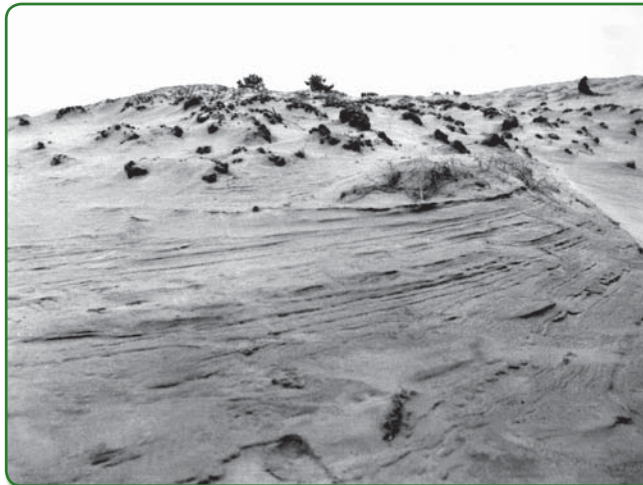
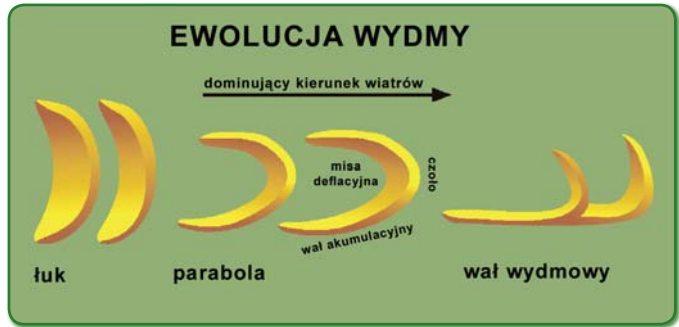
WYDMA

Stoimy na skraju wydmy parabolicznej. Tego typu wydmy powstawały w zimnym i dość suchym klimacie, kiedy wiatr mógł swobodnie przenosić ziarna piasku. Czoło

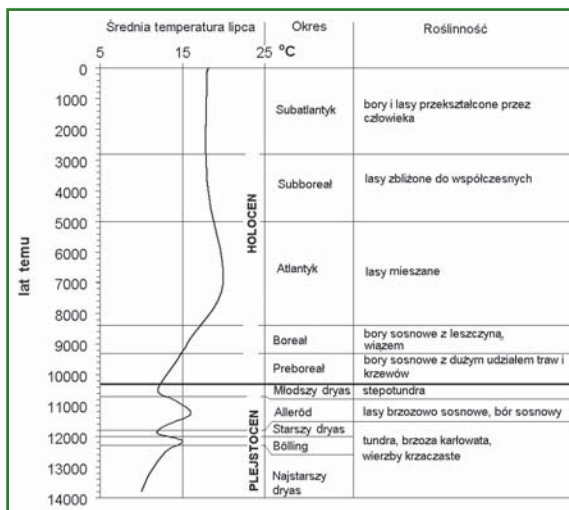
wydmy posuwało się szybko do przodu, a jej ramiona zatrzymywane przez skąpą roślinność i wilgoć pozostawały w tyle. Wydmy w Puszczy Kampinoskiej tworzone były przez wiatry wiejące głównie z kierunków zachodnich i północno-zachodnich (ten przeważający kierunek wiatrów pozostał do dziś). Dlatego ich strome czoło skierowane jest na wschód, a ramiona na zachód.

Wydmy zachowały się do naszych czasów, bo zostały utrwalone przez roślinność. Tworzyły się na opuszczonych przez Wisłę i osuszonych tarasach w trzech okresach geologicznych. Proces ich formowania rozpoczął się w najstarszym dryasie (ok. 14 tys. lat temu). Pod koniec tego okresu i w następującym po nim böllingu (ok. 12 300 lat temu) pojawiła się pierwsza roślinność, tworząc tundrę z brzozą karłowatą i wierzbami krzaczastymi. W starszym dryasie (ok. 12 tys. lat temu) klimat stał się znów zimniejszy i suchszy. Właśnie wtedy powstały na terenie Puszczy Kampinoskiej najwyższe i najbardziej okazałe (do 30 m wysokości) wydmy. W kolejnym cieplejszym okresie – alerödzie

(ok. 11 800 lat temu) – wydmy zostały całkowicie utrwalone przez roślinność. Były to początkowo lasy brzozowo-sosnowe, a później bory sosnowe z domieszką brzozy i bogatą roślinnością zielną. W młodszym dryasie (10 900–10 250 lat temu) klimat

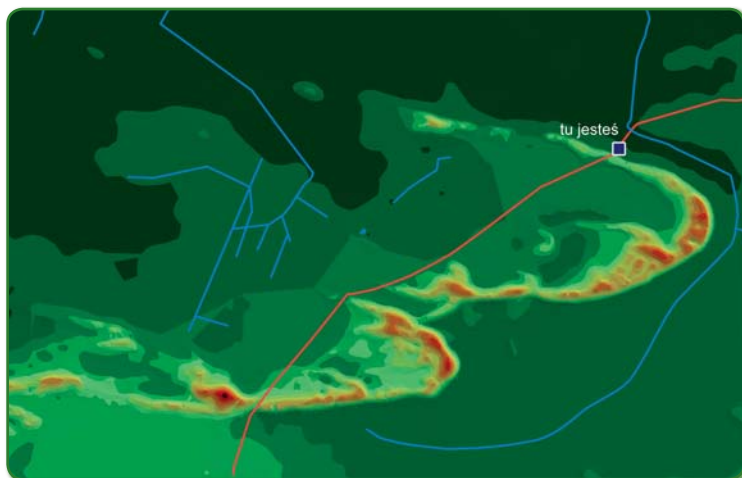
Rozwiewane wydmy k. Truskawia – 1925 r.
(fot. R. Kobendza, arch. KPN)

ponownie się ochłodził, wróciła stepotundra, a w niektórych miejscach powstały niewysokie wydmy (do 5 m). Z początkiem holocenu (ok. 10 250 lat temu) nastąpiło gwałtowne ocieplenie klimatu i wydmy opanovała roślinność borów sosnowych z dużym udziałem traw i krzewów. Bujna roślinność pojawiła się w okresie zwanym atlantyckim (ok. 7000 lat temu). Był to najcieplejszy okres od ostatniego zlodowacenia – wówczas na wydmy wkroczyły drzewa liściaste.

Ponowne uruchomienie wydm związane jest z działalnością człowieka, który już w neolicie (ok. 3500 lat temu) zaczął wycinać lasy. Oznaką przeobrażeń było rozwiewanie i niszczenie starych wysokich wydm oraz powstawanie pól przewianych piasków z małymi pagórkami i dolinkami. Obecnie niemal wszystkie wydmy w Puszczy Kampinoskiej pokrywają lasy.

Z miejsca, gdzie znajduje się przystanek, widać typowe dla Puszczy Kampinoskiej bezpośrednie sąsiedztwo wydmy z bagnem. Teren u podnóża wydmy przez sporą część roku jest zalany wodą. Wczesną wiosną odbywają się tam gody żab trawnych i moczarowych oraz ropuch, a w maju rzekotek. Jest to też doskonale miejsce do obserwacji zaskrońców, które często wygrzewają się na słońcu przy drodze.

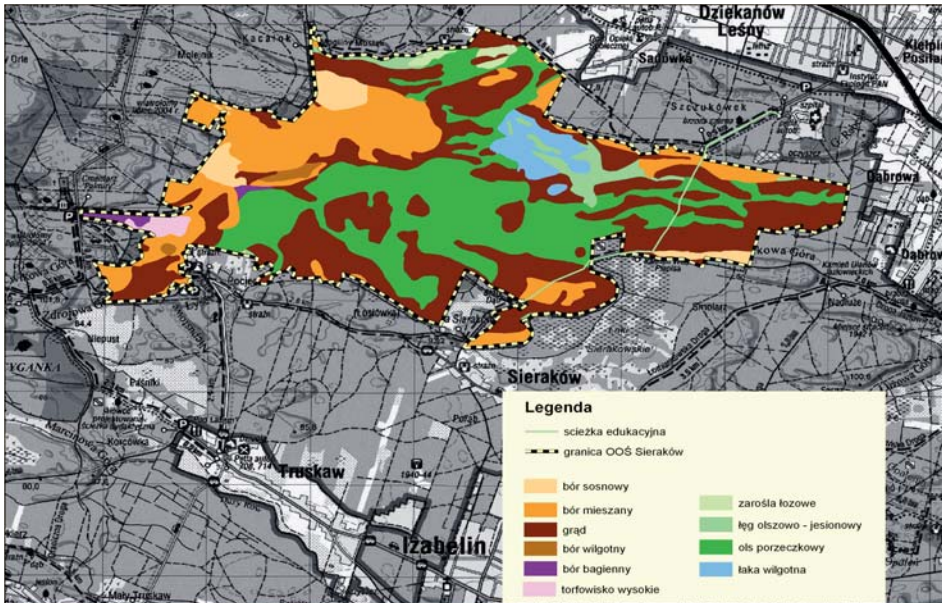
Formy wydmy w okolicy przystanku nr 10

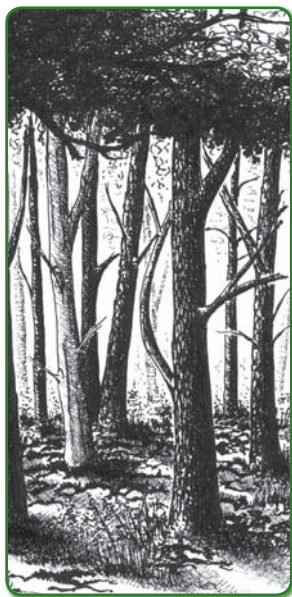
OBSZAR OCHRONY ŚCISLEJ „SIERAKÓW”

Jest to największy obszar ochrony ścisłej (1205 ha) i jeden z najstarszych w Kampinoskim Parku Narodowym – został utworzony w 1937 r. Nosi imię prof. Romana Kobendzy, inicjatora jego powołania. Obejmuje bardzo zróżnicowany teren: są tu klasyczne wydmy paraboliczne (Wywrotnia Góra, Wierzejna Góra, Kąt Góry), często połączone ze sobą w osobliwe formy, torfowiska (Cichowąż, Długie Bagno) oraz bagienna dolinka przepływowa Młynisko. Na wydmach rosną bory sosnowe, na torfowiskach olsy, łęgi i turzycowiska. Największą wartość przedstawiają bagienne lasy zwane olsami. Ich kompleks w uroczysku Cichowąż należy do najstarszych (ma ponad 100 lat) i najcenniejszych w skali kraju. Wśród bagien na wyniesieniach występują lasy liściaste zwane grądami. Z roślin runa na uwagę zasługują: lilia złotogłów, luskiewnik różowy, kruszczyk błotny i relikw epoki polodowcowej – chamedafne północna. Wskutek niedostępności obszar ten stał się matczynikiem wielu ptaków i ssaków, m.in. żurawia, bociana czarnego, losia.

Niektóre fragmenty lasu zachowały tu naturalny charakter. Objęcie ich ochroną ścisłą powoduje, że bez przeszkód mogą zachodzić tu naturalne procesy (cykle życiowe) drzewostanów – od najmłodszych lat aż do starości. Pełny cykl życiowy przebiega różnie i zależy od składu gatunkowego drzewostanu. W przypadku lasów liściastych

Zbiorowiska roślinne w obszarze ochrony ścisłej Sieraków

dojrzała

rozpadu

odnowienia

i mieszanych wyróżniamy w nim trzy fazy. Najdłużej trwa faza dojrzałości, drzewa uzyskują wtedy swoje maksymalne rozmiary, wyglądają niezwykle atrakcyjnie, budowa drzewostanu jest uproszczona, jedno- lub dwupiętrowa. W tej fazie praktycznie brak jest nowego pokolenia drzew. Następnym etapem jest faza starzenia się (rozpadu): drzewa zaczynają obumierać, a do dna lasu dociera więcej światła dzięki czemu nowe pokolenie drzew ma szansę na rozwój. Z upływem czasu stary drzewostan ostatecznie rozpada się i rozpoczyna kolejna faza – odnowienia. Zamiera wówczas reszta starych drzew, a kępy młodych zaczynają ze sobą konkurować o światło i przestrzeń. Niekiedy wyodrębnia się też fazę przejściową, kiedy obok stojących jeszcze starych drzew występują już dojrzałe kępy kolejnego pokolenia. Faza ta w naturze nie trwa dłużej niż 100 lat i jest charakterystyczna dla lasów liściastych, głównie grądów. W warunkach naturalnych wszystko jest przemieszane. Dlatego na stosunkowo niewielkim obszarze można zobaczyć drzewostany w różnych fazach rozwojowych.

Ochrona ścisła (bierna) – całkowite pozostawienie wytypowanego obszaru tylko siłom przyrody, z wykluczeniem jakiegokolwiek ingerencji człowieka.

Las naturalny – las powstały spontanicznie, bez udziału człowieka, w którym naturalne stosunki biocenotyczne są zbliżone do lasu pierwotnego.

POD STARYM DĘBEM

Miejsce, w którym się znajdujemy, nosi nazwę Pichłówka – od mieszkającego tu kiedyś strażnika Pichla. Polanę otaczają pomnikowe lipy drobnolistne i dęby szypulkowe. W Puszczy Kampinoskiej występują dwa rodzime gatunki dębów – szypulkowy i bezszypulkowy oraz pochodzący z kontynentu amerykańskiego dąb czerwony. Dąb bezszypulkowy rośnie na glebach uboższych i suchszych (na siedliskach borowych), natomiast dąb szypulkowy – na glebach żyzniejszych i bardziej wilgotnych, dlatego spotykany jest w borach i lasach mieszanych oraz w łąkach. Oba dęby są uznawane za bardzo ważne gatunki drzew Puszczy Kampinoskiej, a ich udział w ogólnej powierzchni drzewostanów wynosi już prawie 10%. Obecnie należą do najbardziej dynamicznych gatunków w Kampinoskim Parku Narodowym, które żywotowo odnawiają się samosiewem pod okapem drzewostanów sosnowych.

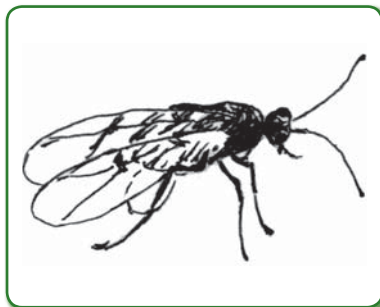
Dęby w Puszczy Kampinoskiej osiągają 25–30 m wysokości i ponad 1 m pierśnicy. Są drzewami długowiecznymi, żyją 300–400 lat, a dąb szypulkowy nawet 1000 lat i dłużej. Najstarsze kampinoskie dęby liczą po 200–300 lat i mają największy udział wśród ponad 120 pomnikowych drzew rosnących w puszczy, z Dębem Kobendzy (ok. 300 lat) i Dębem Powstańców 1863 r. na czele. Wiek rosnącego tu Starego Dębu ocenia się na ok. 200 lat.

W borach sosnowych spotyka się pojedyncze, o imponujących rozmiarach dęby, które często mają duże, rozłożyste korony i potężne, nisko osadzone na pniach konary. Świadczy to o tym, że w młodości miały dużo światła i wolnej przestrzeni, co było możliwe w warunkach przeredzonego drzewostanu (np. w wyniku rabunkowej wycinki drzew). Drzewa rosnące w zwarciu wytwarzają smukłe pnie z koroną osadzoną wysoko. Pokrój dębów otaczających polanę wskazuje, że w młodości rozwijały się na otwartej przestrzeni.

Liść z galesem (AL)

Galasówka dębiana (AL)

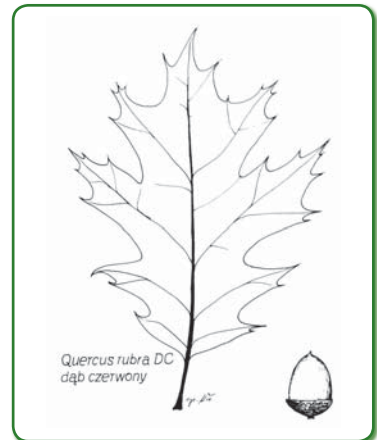
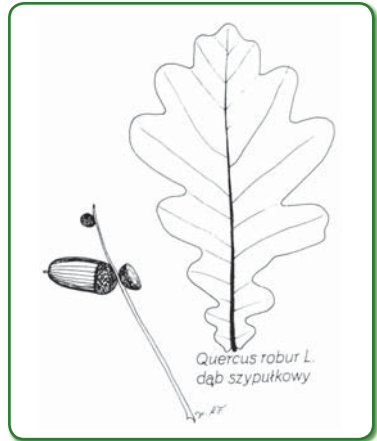
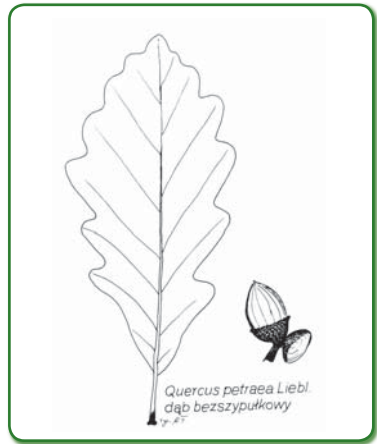

Z dębami związane są różne gatunki organizmów. Na starych dębach występują rzadkie i chronione grzyby – żagwica listkowa oraz ozorek dębowy. Na liściach dębów można spotkać kuliste narośla, tzw. galasy. W ich wnętrzu bytuje larwa błonkówki – galasówki dębianki. Samica przy składaniu jaj wstrzykuje do liścia substancję powodującą powstawanie kulistych wyrosła, w których żerują larwy.

Dąb bezszypułkowy *Quercus petraea* (*Q. sessilis*). Liście przeważnie o kształcie eliptycznym, regularnie klapowane, z płytkimi zatokami. Nasada liścia klinowata, nerwy dochodzą tylko do końców kłap, ogonek liściowy długi (ponad 2 cm). Żołędzie długości 12–22 mm, kształtu beczułkowatego, ze stępionym wierzchołkiem i bez prążków, dojrzałe mają barwę ciemnobrunatną (czekoladową), wyrastają bezpośrednio na gałązce u jej szczytu lub na krótkich (5–10 mm) szypułkach.

Dąb szypułkowy *Quercus robur*. Liście odwrotniejąjowate, nieregularnie klapowane, z głębokimi zatokami. Nasada liścia zwykle sercowata, często uszato wykrojona, zaopatrzona w krótki ogonek, nerwy dochodzą do końców kłap i zatok między kłapami. Żołędzie po 2–3 na długiej, 4–6 cm szypulce (cecha dająca nazwę), bardzo zmienne, jajowate lub wydłużone, z ostrym wyrostkiem na szczycie i podłużnymi prążkami – początkowo zielonymi, później brązowymi.

Dąb czerwony *Quercus rubra*. Liście owalne lub odwrotniejąjowate, nieregularnie klapowane, o ostrych kłapach zakończonych włoskowatym wyrostkiem. Nasada liścia klinowata z dość długim (ok. 3 cm) ogonkiem. Żołędzie duże (20–30 mm), szerokobeczułkowate, barwy czerwobrunatnej, dojrzewają w drugim roku.

Dąbrowa Leśna – pomnik pamięci Ulanów Jazłowieckich poległych w szarży 19 IX 1939 r., pomnikowa aleja dębowa (wzdłuż ulicy Partyzantów). Dojście zielonym szlakiem, od kamienia Plapisa szlakiem żółtym w kierunku wschodnim, następnie od Nadłuża na wschód szlakiem czarnym (odległość ok. 6,6 km)*.

Izabelin – Centrum Edukacji Kampinoskiego Parku Narodowego, ekspozycja stała „Przyroda i historia Puszczy Kampinoskiej”, wystawy czasowe (malarstwo, fotografia). Dojazd samochodem lub dojście szlakiem zielonym (wzdłuż ścieżki dydaktycznej), następnie czarnym (odległość ok. 7,7 km).

Kiełpin – cmentarz wojenny z mogiłami ok. 2500 żołnierzy polskich z oddziałów Armii „Poznań” poległych w bitwie pod Łomiankami 22 IX 1939 r., na cmentarzu znajduje się pomnik ku czci załogi amerykańskiego samolotu zestrzelonego 18 IX 1944 r. podczas lotu z pomocą dla powstania warszawskiego. Dojazd samochodem (odległość ok. 3,4 km).

Łomna – klasycystyczny kościół z 1872 r. projektu Henryka Marconiego oraz kaplica grobowa rodziny Trębickich – XIX-wiecznych dzierżawców łomińskich dóbr. Dojazd samochodem (odległość ok. 9 km).

Ławice Kiełpińskie – rezerwat faunistyczny na Wiśle, miejsce gniazdowania i odpoczynku mew, rybitw i innych ptaków wodnych. Dojazd samochodem (odległość ok. 5 km).

Nadłuże – Kamień Ulanów Jazłowieckich upamiętniający bohaterską szarżę ulanów 17 IX 1939 r. Dojście zielonym szlakiem, a od kamienia Plapisa szlakiem żółtym w kierunku wschodnim (odległość ok. 4,1 km).

Opaleń – tablica ku pamięci poległych żołnierzy VIII Rejonu AK, ścieżka dydaktyczna „Wokół Opalenia”. Dojście zielonym szlakiem, następnie od kamienia Plapisa szlakiem żółtym (odległość ok. 8 km).

Palmiry – cmentarz mauzoleum z grobami 2215 ofiar potajemnych egzekucji dokonywanych przez hitlerowców w Puszczy Kampinoskiej w latach 1939–1941 i w innych podwarszawskich lasach do 1943 r. W pobliżu niezwykle malownicze torfowisko wysokie „Długie Bagno”. Dojście szlakiem czerwonym (ok. 9 km) lub zielonym, a następnie niebieskim (ok. 8,8 km).

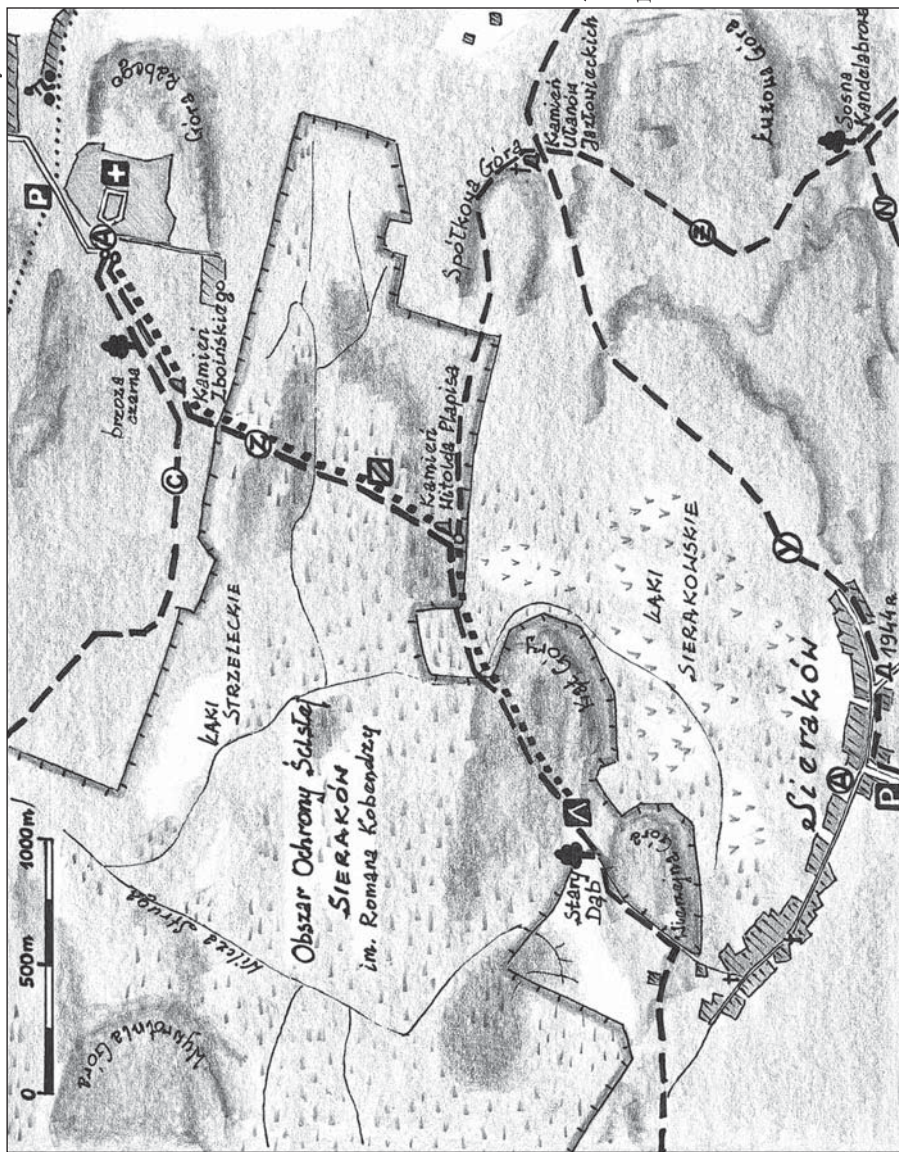
Pociecha – Krzyż „Jerzyków” upamiętniający ciężkie walki wokół Pociechy toczone na przelomie VIII i IX w 1944 r. przez Powstańcze Oddziały Specjalne AK. Dojście szlakiem zielonym (odległość ok. 7,2 km).

Sieraków – kamień pamiątkowy ku czci żołnierzy Armii Krajowej poległych w 1944 r. oraz kamień z tablicą ku czci mieszkańców Sierakowa zamordowanych w okresie okupacji. Pętla autobusowa linii 708. Odległość do przystanku ok. 5,5 km.

* odległość od początku ścieżki w Dziekanowie Leśnym

Dziedkanów
Leśny

- ☒ Ścieżka dydaktyczna „Do Starego Dębu”
- Ⓒ – czerwony
- Ⓐ – zielony
- Ⓓ – żółty
- Ⓔ – niebieski
- Ⓕ – czarny

Cmentarz Palmiry
ok. 3,7 km

Parking
Dąbrowa Leśna
ok. 1,6 km

(AL) Dyrekcja KPN Izabelin
ok. 1,7 km

Opaleń
ok. 1,8 km

Turysto zapamiętaj!

- 🍷 Na obszarze parku całość przyrody podlega ochronie.
- 🍷 Nie wolno niszczyć ani uszkadzać gleby, śmiecić, zrywać roślin i grzybów, ploryć zwierząt.
- 🍷 Psy należy prowadzić na smyczy.
- 🍷 W parku dozwolona jest jedynie turystyka krajoznawcza; służą jej znakowane szlaki turystyczne, przeznaczone do turystyki pieszej, rowerowej, a zimą narciarskiej.
- 🍷 Jazdę konną, biwakowanie, organizację imprez zbiorowych (rajdy, zloty, plenery) dopuszcza się na określonych trasach i terenach po uzyskaniu pisemnego zezwolenia dyrektora parku.
- 🍷 Ruch turystyczny dozwolony jest od wschodu do zachodu słońca.
- 🍷 Ruch pojazdów może odbywać się wyłącznie drogami publicznymi, oznaczonymi według przepisów kodeksu drogowego; samochody pozostawia się na parkingach.
- 🍷 Obozowanie w namiotach jest dopuszczalne na wyznaczonych miejscach, lecz wymaga pisemnej zgody dyrektora parku.
- 🍷 Niedopuszczalne jest zakłócanie ciszy, zbaczanie ze szlaków turystycznych i naruszanie ostoi przyrody.
- 🍷 Odwiedzających park obowiązuje szczególne przestrzeganie przepisów przeciwpożarowych.
- 🍷 Służba parku ma prawo egzekwowania przepisów ochronnych i pożarowych, a w drastycznych przypadkach kierowania wniosków do sądów grodzkich.

Długość ścieżki: 3,7 km; **Liczba przystanków:** 12

Nazwy przystanków:

1. Bór sosnowy	5. Grąd	9. Łąki Sierakowskie
2. Brzoza ciemna	6. Strumień	10. Wydma
3. Uroczysko „Żydowskie”	7. Łoś	11. Obszar ochrony ścisłej „Sieraków”
4. Ols	8. Uroczysko „Na Miny”	12. „Pod Starym Dębem”

Przewodnik dofinansowany ze środków
Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej

cena: 1 zł